

E-Afrika Dzonga, ti9 ta Mhawuri i holideyi ya rixaka.
I siku ra Rixaka ra Vavasati.

Xitori lexi xi mayelana na matimu ya siku leri, na
leswaku hikokwalaho ka yini riri ra nkoka na
namuntlha.

Lerato na Khanyisa va ya elayiburari ya le kusuhi loko xikolo xi huma. Va ya eku tsaleni ka ntirhokaya wa vona.

“Xana u endla yini namuntlha?” ku vutisa Khanyisa.

“Ndzi lava ku lavisisa hi siku ra vavasati. Ndza tshembha i matimu yo lolohisa,” ku hlamula Lerato.

"Xana u tiyisile? A ya lolohisi!" ku vula Khanyisa.

A ya emahlweni, "Mudyondzisi wa hina a hi nyikile asayinimente kotara leyi nga hundza. Na mina a ndzi ehleketa leswaku ya ta lolohisa. Tana ndzi ku byela leswi ndzi swi dyondzeke hi siku ra vavasati!"

"Ndzi yingiserile!" ku hlamula Lerato.

“Malembe lama nga hundza ya va 1950, hi minkarhi ya ku sungula ka xihlawuhlawu,” ku sungula Khanyisa.

“Mfumo wa xihlawuhlawu a wu lava leswaku vanhu vantima hinkwavo va khoma ‘mapasi’ kumbe buku yo titivisa.”

“Mfumo wa xikoloni a wu sungurile sisitimi ya mapasi. Vantima a va nga fambafambi va tshunxekile.”

“Ku sukela hi 1912, vavasati a va ri na nsindziso hikokwalaho ka sisitimi ya mapasi eAfrika Dzonga.

Hi 1913, ntlawa wa vavasati lowu a wu rhangeriwile hi Charlotte Maxeke, va hisile mapasi ya vona emahlweni ka tihofisi ta ka masipala. Va lwile na maphorisa!”

“Ku suka eka mfumo wa xikoloni ku ya eka mfumo wa xihlawuhlawu, swilo swi suke eka xiyimo xo tika kutani xi nyanya swinene,” ku vula Khanyisa.

“Hatla u hlamusela leswaku ku humelele yini hi ti 9 Mhawuri 1956?” ku vula Lerato va ri karhi va fika elayiburari.

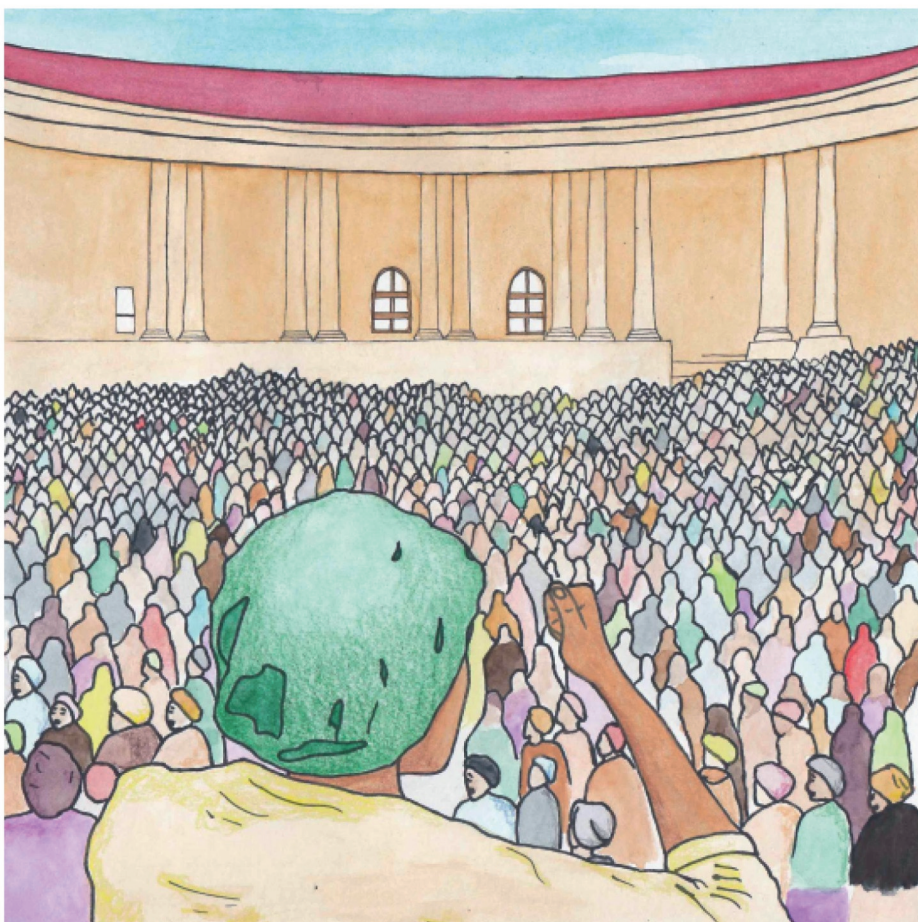
“U fanele ku khensa vutivi bya mina bya matimu!” ku vula Khanyisa.

Elayiburari, va tshamile etafuleni ra le khoneni. Khanyisa a ya emahlweni a hlevetela.

“Hi va 1950, ku tika ka xihlawuhlawu a ku endla vutomi byi tikela vanhu vantima.

Vutomi a byi tika ngopfungopfu eka vavasati va vantima. Kutani hi sindzisa!” ku vula Khanyisa, a tlakuserile rito ehenhla.

“Hi 1956, vavasati va Afrika Dzonga va kunguhatile machi leyikulu ya ku lwisana na nawu lowuntshwa wa mapasi lowu sunguriweke.

Machi lowu a wu kunguhatiwile hiti 9 ta Mhawuri.

Vavasati va vantima na valungu ku suka etikweni hinkwaro va yile ePitori e*Union Buildings* va yela Machi ya Vavasati.”

“A kuri siku ro saseka! Kwalomu ka 20000 wa vavasati va nghenerile machi.

Lava a va rhangerile machi lowu a kuri Lillian Ngoyi, Sophia Williams, Helen Joseph, Rahima Moosa, na Bertha Gxowa.

Un’wana na wun’wana a tiyingiserile na ku tiyimisela.

“Va yisile magidigidi ya mapapila ya swivilelo eka mfumo. Mapapila lawa a ya kanetanaka na nawu wa mapasi.”

“Ku humelerile yini endzhaku ka swona?” ku vutisa Lerato.

“Va yimile va rindza hulobyenkulu. Va yimile va miyerile ku ringana timinete ta30, va rindzile. Makumembirhi wa magidi wa vavasati, a swi tikile! A nga tanga ku tata hlangana na vona,” ku hlamula Khanyisa.

“Matoya lawa!” ku hlamula Lerato.

“Kutani, vavasati va sungurile ku yimbelela,” ku vula Khanyisa.

“Va ri karhi va yimile swin’we, vavasati va vona matimba ya marito ya vona, na matimba ya ku miyela ka vona,” ku hlamusela Khanyisa.

“Va yimbelerile va ku, ‘*Wathinta abafazi, wathint’imbokodo, uzakufa!*’

‘Loko u faya wansati, swa fana na loko u faya tamba, u ta pyanyiwa!’

“Machi wa Vavasati i nsindziso wa nkoka eka matimu ya hina.

Endzhaku ka ntshunxeko, ti9 ta Mhawuri ti vile holideyi ya mani na mani, siku leri hi hloniphaka vavasati no tlangela mintirho ya vona eka rixaka.

Hi nga tlangela leswaku vavasati va na malunghelo ku tlula ekusunguleni,” ku heta Khanyisa.

Lerato a ku, “Mayana, u fanele u kumile A eka asayinimente yeleyo?!”

“Ina, a ndzi hlohleteriwa hi vavasati lavo tala vo hlamarisa eka matimu ya hina. Ku tinyiketa ka vona na ku humelela ka vona swa hlohletela!” ku hlamula Khanyisa.

A engetela,” Lerato, mina na wena hi nga fana na vavasati lava nkarhi lowu taka!”

—Swivutiso

1. Xana vavasati a va sindzisela yini hi 1956?
2. Xana a va sindzisisa ku yini?
3. Xana a va rhangeriwa hi vamani eka machi?
4. Lavisisa swinene hi wun'we wa vavasati lava.
5. Xana hi wihi ntirho wa vavasati eka vaaki? Hi wihi ntirho wa vavanuna? Hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini u ehleketa tano.
6. Kuma vuxokoxoko hi vavasati vahi na vahi vanharhu lava dumeke emisaveni. I yini lexi endlaka leswaku va duma?
7. Hlamusela leswaku hikokwalaho ka yini ku ri ni matimba eka vun'we.
8. Hi yihi mintlhontlho yin'wana leyi vavasati va langutaneke na yona eAfrika-Dzonga?

—Tibuku leti nga eka nongokoko lowu

- Siku ra Ndzivalelano
- Siku ra Ntshunxeko
- Siku ra Ndzhaka
- Siku ra Timfanelo ta Ximunhu
- Siku ra Vavasati
- Siku ra Vatrhi
- Siku ra Vantshwa

Xitori lexi xi endliwile na ku tsariwa hi Xitsonga xa
N'walungu, tanihi xiphemu xa phurojeke ya
switirhisiwa swo hlaya swa Zenex Ulwazi Lwethu hi
2020.